

**PROMIŠLJANJA O POSTIGNUĆIMA I IZAZOVIMA
KNJIŽNIČNE ARHITEKTURE**

Reflections about the library architecture: achievements
and challenges

Tatjana Aparac-Jelušić
aparact@gmail.com

Sanjica Faletar
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku
sfaletar@ffos.hr

UDK / UDC **02:725**
Pregledni rad / Review paper
Primljeno/ Received: 04.02.2025.

BROJ
BIBLIOGRAFSKE
JEDINICE

498

Sažetak

Cilj. Namjera je autorica pregledno izložiti najvažnije suvremene arhitektonske pristupe i trendove u planiranju i izgradnji knjižničnih zgrada i uređenju knjižničnog prostora.

Pristup. Na tragu postavljenog cilja, autorice su ukazale na odabranu domaću i stranu stručnu literaturu (priručnici, standardi) koja donosi preporuke i smjernice za planiranje različitih vrsta knjižnica (školske, narodne, visokoškolske). Korištene metode jesu analiza sadržaja i usporedna metoda.

Rezultati. Kako je u radu posebna pažnja posvećena izazovima s kojima se susreće suvremena knjižnična arhitektura, autorice su problematizirale model knjižničnog prostora kao javnog prostora, fizičku dostupnost prostora i njegovu održivost te tematiku dijeljenje prostora, o čemu se u hrvatskoj stručnoj literaturi nedovoljno raspravlja.

Vrijednost. Temeljeno na vlastitu pragmatičnom iskustvu, koje proizlazi iz sudjelovanja u izradi niza programskih osnova za knjižnične zgrade te teorijskom koje se temelji na dugogodišnjem proučavanju knjižnične arhitekture i izazova s kojima se susreću i knjižničari i arhitekti, autorice su predstavile vlastita motrišta i ukazale na potrebu sustavnog pristupa planiranju, izgradnji i uređenju knjižničnih prostora u hrvatskim knjižnicama.

Ključne riječi: arhitektonski modeli, knjižnične zgrade, knjižnični prostor, načela planiranja, novi trendovi.

Abstract

Purpose. The paper provides an overview of the most important contemporary architectural approaches and trends in library buildings and library space planning.

Approach. The authors critically analyse selected domestic and foreign professional literature (manuals, standards) that provide recommendations and guidelines for planning different types of libraries (school, public, higher education). The methods used are content analysis and comparative method.

Findings. As the paper pays special attention to the challenges faced by contemporary library architecture, the authors discuss library building as a public space, its physical accessibility, sustainability and joint use.

Value. Based on their own experience, both practical and theoretical, the authors present their points of view and indicated the need for a systematic approach to planning, construction and refurbishing of library spaces.

Key words: architectural models, library buildings, library space, new trends, planning principles

1. Uvod

Svrha knjižnica i njihovo mjesto u društvu postupno su se mijenjali tijekom povijesnog razvoja civilizacije, a posljednjih desetljeća značajno su se promijenile njihove zadaće i uloga u društvu. No, svrha postojanja knjižnica i dalje ostaje čvrsto ukorijenjena u čovjekovoj potrebi da prikuplja, organizira i čuva zabilježeno ljudsko znanje, kako u analognim, tako i u digitalnim oblicima te da knjižničnu građu i usluge učine dostupnima. Isto tako, poznato je da su se knjižnični prostori planirali i gradili na temelju dostupnih spoznaja o načinima prikupljanja, čuvanja i korištenja knjižnične građe te određenih preporuka vezanih za položaj zgrade, raspored prostorija, njihovo uređenje i opremanje, osvjetljenje, pristupačnost itd. Od prvih uputa iz Vitruvijeve knjige o arhitekturi koje su se odnosile na knjižnične prostore (Vitruvije, Deset knjiga, 1999) pa sve do prvih poznatih udžbenika iz knjižničarstva koji su obvezno uključivali poglavlja o zgradama, kao i niza općih standarda i standarda za pojedine vrste knjižnica, graditelji su slijedili te upute s više ili manje spremnosti, a time i očekivanog uspjeha konačnog „proizvoda“, knjižnične zgrade koja je funkcionalna i estetski privlačna.

Iako se u dugoj povijesti oblikovanja knjižničnih prostora i gradnje zasebnih knjižničnih zgrada pri njihovu planiranju i izgradnji često više pažnje posvećivalo njihovu vanjskom izgledu i utiskivanju 'osobnog' pečata arhitekta i zajednice kojoj pripadaju, od 19. stoljeća naovamo, sve se više ističe njihova svrhovitost, privlačnost i sposobnost da nadahnu te pruže intelektualno i opuštajuće utočište pojedincima. Takav pristup sve više pozornosti posvećuje raznolikim prostorima u kojima se odvijaju pažljivo osmišljeni i ponuđeni programi (usp. Aparac-Jelušić, Faletar Tanacković, Knjižnična arhitektura, 2020: 19).

Knjižnična je arhitektura pritom u različitim vremenskim periodima nudila viđenja knjižničnih zgrada kao odgovor na društvenu potrebu za komuniciranjem i prijenosom zabilježenog znanja i informacija, o čemu je objavljen niz vrijednih radova, nezaobilaznih za svakoga tko se nastoji uputiti u arhitekturu knjižničnih zgrada i razumjeti promjene do kojih dolazi u današnjem, umreženom društvu u kojemu knjižnice izgledom svojih zgrada i prostora unutar njih nastoje pronaći odgovore na brojne i sve složenije korisničke zahtjeve.

U odnosu na ulogu knjižničara u procesima planiranja novog prostora, razvidno je da su oni nastojali iskazivati jasne zahtjeve na koje su očekivali odgovarajuće odgovore arhitekata i dizajnera. Svoje su zahtjeve predstavljali u stručnim priručnicima i standardima koji su trebali pridonijeti kvalitetnoj komunikaciji s osnivačima odnosno investitorima, arhitektima i dizajnerima, a samim knjižničarima olakšati planiranje novih ili pak preuređenje postojećih prostora. Rastući trend izrade priručnika i usvajanja standarda, poglavito za pojedine vrste knjižnica ili pak za namještaj i opremu, bio je razvidan u drugoj polovici 20. stoljeća i prvome desetljeću 21. stoljeća. Nakon tog perioda postupno se smanjivao interes za izradu detaljnih standarda, osim na razini osnovnih preporuka i tehničkih detalja, a sve u prilog htijenjima da se knjižnični prostori učine što funkcionalnijima i fleksibilnijima, podatnima za razne prilagodbe, otvorenima za tijek kretanja građe, korisnika i osoblja te za provođenje sve raznovrsnijih programa.

Na prostoru bivše SFRJ objavljeno je nekoliko priručnika za poslovanje i uređenje knjižnica (Perlić i Orešković, *Biblioteke i njihovo uređenje*, 1952; Ceranić, *Uputstvo o unutrašnjem*, 1981; Korže-Strajnar, Mrevlje-Polak i Skulj, *Prostorsko oblikovanje*, 1984), a nakon stvaranja samostalnih država jedino su, koliko nam je poznato, kolege iz Slovenije objavile jedan priručnik (Novljan, Potokar i Slokar, *Premišljeno načrtovanje* 2001). Ti su

priručnici bez sumnje svjedoci svoga vremena i nude poglede autora na uređenje sa skicama prostora i numeričkim preporukama. K tome, slovenski je priručnik donio i prvi prijevod Sannwaldovljeva vrednovanja knjižničnih prostora (Sannwald, Checklist, 1996). Međutim, i knjižničarima i arhitektima takvi su priručnici tek neznatno pomagali ne nudeći uvid u cjelinu složenog procesa planiranja, izgradnje novih te preuređivanja ili proširivanja postojećih prostora, useljenja i njihova vrednovanja.

Iako na hrvatskom jeziku još uvijek nema priručnika o planiranju, izgradnji i opremanju knjižničnih prostora, na stranim je jezicima, posebice na engleskom, francuskom, njemačkom, talijanskom i španjolskom, dostupna bogata literatura u kojoj brojni autori ukazuju na važna pitanja o kojima treba voditi računa pri planiranju, izgradnji i opremanju knjižničnih zgrada i prostora. Gotovo bez iznimke autori tih priručnika navode brojne čimbenike koje valja uzeti u obzir pri planiranju nove knjižnične zgrade, ali i prilikom preuređenja ili proširenja postojećeg prostora odnosno prilagodbe nenamjenske zgrade za potrebe knjižnica. Među najvažnijim čimbenicima izdvajaju se usklađivanje estetskih i funkcionalnih zahtjeva, sigurnost za ljude, građu i opremu, dizajn interijera, uklapanje zgrade u okoliš, prilagodljivost prostora kako za promjenjive knjižnične zadaće, tako i za tehnologiju, odgovarajući smještaj zbirke i raznolikih prostora za čitanje, istraživanje, opuštanje te kreativne aktivnosti i raznovrsne kulturne programe. Većina priručnika uobičajeno sadrži priloge koji uključuju primjere najbolje prakse, formule i tablice za izračune potrebne kvadrature i slično, smjernice strukovnih udruga i tehničko-sigurnosne upute. Često se kao dodatak u tim priručnicima mogu naći iscrpni popisi korištene literature te pojmovnici koji knjižničarima razjašnjavaju stručne pojmove iz područja arhitekture, građevinarstva, unutarnjeg dizajna i slično.

Razlike u pristupu znakovite su, posebno ako se uzme u obzir da su UNESCO i IFLA svojim publikacijama nastojali pružiti podršku knjižnicama u zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama, oslanjajući se pritom na iskustva razvijenih sredina u kojima je knjižnična arhitektura sve više stjecala ugled i razvijala suradnju knjižničara i arhitekata. Na primjer, knjiga Hoyta i Vanburena (*Le batiment*, 1959), osmišljena kao poticaj promišljanjima vezanim za male narodne knjižnice, godinama je bila nezaobilazan izvor za uspostavljanje funkcionalnih odnosa između pojedinih prostora, načina komuniciranja tima zaduženog za utvrđivanje plana gradnje, uključujući izbor zemljišta, dimenzioniranje i procjenu troškova građevine, odabir građevinskog materijala te opremanje

namještajem, tehničkom opremom i upravljanje postojećom zgradom tijekom priprema za ulazak u nove prostore.

2. Osvrt na stručnu literaturu

Od šezdesetih godina prošlog stoljeća objavljen je značajan broj knjiga i članaka o knjižničnoj arhitekturi u čemu smo detaljno pisale u našoj knjizi *Knjižnična arhitektura: prostor, kultura, identitet* (Aparac-Jelušić i Faletar Tanacković, 2020). Stoga će se u ovome radu određeni autori navoditi vezano za pojedine teme i izazove koji zaslužuje posebnu pažnju, poglavito u odnosu na promjene koje su nastale pod utjecajem nove informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT).

Neosporno je da je Metcalfov priručnik *Planing academic and research library buildings* (Planiranje akademskih i znanstvenih knjižničnih zgrada) iz 1965. godine, unatoč značajnim promjenama u visokom školstvu i znanosti, do današnjih dana ostao referentnom točkom za svakoga tko planira novu knjižničnu zgradu visokoškolske ustanove¹, prije svega zbog stava autora da je knjižnične prostore potrebno tako urediti da mogu udovoljiti trenutnim potrebama knjižnice, ali i da su oblikovani tako da ih je moguće prilagoditi neizbježnim promjenama u financiranju, strateškom opredjeljenju, obrazovnim kontekstima, socijalnim obrascima ponašanja i tehnološkom napretku, a koje je teško ili nemoguće predvidjeti. U tome i leži prihvatljivost većine njegovih preporuka!

Uz navedeni priručnik K. D. Metcalfa, nezaobilazan je priručnik G. Thomsona *Planning and design of library buidings* (Planiranje i oblikovanje knjižničnih zgrada) iz 1973.² na čijim su postavkama i preporukama obrazovane generacije knjižničara i arhitekata koji su radili na arhitektonskim rješenjima za različite vrste knjižnica. Hrvatski knjižničarski stručnjaci u velikoj se mjeri oslanjaju na IFLA-ine priručnike na osnovi kojih su pripremani standardi za pojedine vrste knjižnica, ali i otvarane nove teme poput, na primjer, knjižničnih prostora koji omogućuju jačanje inkluzivnosti u zajednici ili zelenih knjižnica.

¹ Dakako, neke od preporuka izgubile su na važnosti, ali su osnovne tematske cjeline i dalje koristan oslonac. Pojedine preporuke više ne nalaze mjesta u suvremenim knjižnicama jer su naprosto određeni postupci poslovanja i upravljanja iz ranijih razdoblja, u današnje vrijeme podržani novim tehnologijama (na primjer, razne kataloge odnosno kataložne ormariće koji su zamijenjeni računalnim sustavima poneke knjižnice zadržavaju kao izložbene objekte ili ih smještaju u radne prostore knjižničara koji imaju zadaću računalno obraditi zapise na listićima) (usp. Metcalf, *Planning academic*, 1965).

² Drugo izdanje objavljeno je 1977., a treće 1989. Uz to valja napomenuti da je reprint drugog izdanja objavljen 1991., a 1995. izašlo je izdanje s mekim koricama (Thompson, Preface, 1973).

Cijeli jesenski broj časopisa *Library Trends* iz 1987. godine koji je uredio A. Dahlgren, bio je posvećen knjižničnim zgradama, uključujući pristupe pri izgradnji različitih vrsta knjižnica, prostorne zahtjeve koje donose novi mediji, rasvjetu, zaštitu okoliša, dizajn okoliša i preoblikovanje knjižničkog prostora. Posebno se isticala važnost nove informacijske tehnologije koja je u to vrijeme postajala sve prisutnija u knjižnicama. Kasnije je Dahlgren (*A Practical means*, 2007) obradio problematiku prostornih potreba za određene knjižnične usluge u unaprijed definiranim (općeprihvaćenim) kategorijama kao što su potrebe za smještajem zbirke knjižnične građe, čitatelja i korisnika knjižnice, osoblja knjižnice, potrebe za prostorom za sastanke i izvođenje raznolikih programa, pomoćne poslove, instalacije i slično. Pritom je istaknuo da svi prostori knjižnice koji nisu dostupni javnosti imaju karakter „privatnog prostora“ unutar kojega se obavlja velik broj aktivnosti, organiziranih prema načelu planiranog rada u skupinama, ali i potrebe za prenamjenom prilikom obavljanja redovnih i izvanrednih poslova. Dakako, takve potrebe ovise o veličini knjižnice i broju zaposlenika, a odnose se na poslove vezane za upravljanje knjižničnim zbirkama, poslove vezane za aktivnosti usmjerene prema korisnicima i posjetiteljima knjižnice, a koje je potrebno obavljati u prostoru knjižnice (na primjer, pripremni radovi za postavljanje izložbi ili organizaciju kulturnih i edukativnih događanja, organizaciju stručnih, znanstvenih i znanstveno-popularnih skupova, aktivnosti usmjerene prema specifičnim skupinama korisnika poput djece, starijih osoba, osoba s invaliditetom, školskih grupa) te poslove povezane s administrativnim i financijskim upravljanjem ustanove, uključujući upravljanje knjižničnim osobljem, održavanje i zaštitu prostora i slično. Prema njegovu mišljenju, prostorne potrebe svake knjižnice određuju se izravno prema knjižničnim zbirkama i predviđenim uslugama.

Često se prilikom planiranja knjižničnih prostora zaboravlja na popratne prostore u kojima se nalaze skladišta materijala i zaliha, sobe za sastanke osoblja, sobe za popratne sadržaje i slično (usp. *Libraries as places*, 2004: 83–85). Jedna od urednica, M.-F. Bisbrouck, smatra da su uvriježeni pristupi internoj organizaciji rada podjela po funkciji, podjela prema vrsti dokumenta i podjela prema specifičnim odjelima. U svim navednim slučajevima, međutim, ta autorica skreće pozornost na specifičnost poslovanja i upravljanja u knjižnici, zbog čega valja planirati znatno veću prosječnu radnu površinu po stalnom zaposleniku, nego kada se radi o uobičajenim standardima za upravne urede te navodi da uz sve posebnosti pojedinog tipa knjižnice, ili svake knjižnice zasebno,

„ohrabruje to što su ključna promišljanja i trendovi oblikovanja u svim vrstama knjižnica iznenađujuće slični u cijelom svijetu“ (Libraries as places, 2004: 93).

U poznatom McDonaldsovu radu (The Ten Commandments, 2006) koji se bavi ključnim kvalitetama dobrog prostora za učenje, neovisno o tome nalazi li se taj prostor u novoj ili preuređenoj zgradi visokoškolske knjižnice, predlaže se da bi se pri planiranju trebalo usredotočiti na osobe, na korisnike i njihove potrebe za interaktivnim i kolaborativnim prostorima te prostorima za druženje. Dakako, navedene preporuke mogu se bez većih izmjena primjenjivati i na ostale vrste knjižnica koje svoju viziju i poslanje temelje na razumijevanju promjena u okolini, važnosti knjižnica za društvo i praćenju potreba, ne samo korisnikâ, nego i razvojnih planova kulture, znanosti i obrazovanja, kao i gospodarskog rasta unutar pojedine sredine. S druge strane gledano, navedene preporuke ne propisuju i ne ograničavaju dizajn knjižnične zgrade, nego predstavljaju okvir za zahtjeve o kojima pri planiranju treba voditi računa. Iz toga također proizlazi da bi se ponuđena arhitektonska i dizajnerska rješenja mogla vrednovati u odnosu na navedene preporuke.

Promišljanja o oblikovanju prostora narodne knjižnice potaknuta su velikim dijelom shvaćanjem da je knjižnica središte zajednice (grada, kvarta) i da se njezine djelatnosti trebaju organizirati unutar četiriju zona unutar kojih se smještaju različiti preklapajući 'prostori': prostor za nadahnuće, prostor za učenje, prostor za susrete i prostor za izvedbene aktivnosti (usp. Jochumsen, Hvenegaard Rasmussen, Skot-Hansen, The Four spaces, 2012). Taj model ujedno naglašava zašto fizičku i lokalnu knjižnicu ne mogu zamijeniti njezine centralizirane digitalne usluge. Naime, stajalište je autora da ispunjavanje ciljeva narodne knjižnice uvijek ovisi o interakciji knjižnice, knjižničara i korisnika knjižnice te da sadržaj različitih prostora, kao i utvrđivanje zajedničkih prioriteta pri njihovoj upotrebi ovisi o specifičnoj lokalnoj zajednici u koju je knjižnica smještena. Uz to, model prikazuje i u provedenim istraživanjima dokazuje primjenu u praksi, odnosno ukazuje na to na koje sve načine različite i sve donedavno neprihvatljive ponude usluga i programa mogu biti integrirane, a da knjižnica ne izgubi svoje osnovno žarište i identitet (usp. Aparac-Jelušić i Faletar Tanacković, Knjižnična arhitektura, 2020). Niz je knjiga o knjižničnoj arhitekturi u 21. stoljeću napisan s različitih motrišta, što govori u prilog tezi da se radi o složenoj problematici koja uključuje niz mogućih tumačenja u rasponu od pristupa prema vrsti knjižnice do znanja iz posebnih područja koja su

neizostavna u knjižničnoj arhitekturi (problematika akustike, građevinskih materijala, rasvjete, sigurnosti, da navedemo samo neke među njima). S druge strane, ta raznovrsnost pristupa potiče na razmišljanje o strukturi priručnika koji bi trebao donijeti korisne savjete ali i postaviti proces planiranja, izgradnje i vrednovanja knjižničkog prostora u društveni kontekst i kontekste suvremene arhitekture i knjižničarstva odnosno u kontekst suvremene knjižnične arhitekture koja se izdvojila kao zasebna i vrlo izazovna grana arhitekture.

3. Izazovi suvremene knjižnične arhitekture

Zanimljivo je na ovome mjestu podsjetiti na stajališta uglednih stručnjaka poput R. Koolhaasa, H. Niegaard, J. Lauridsten i R. Hapela (Library space, 2009) koji, raspravljajući o konceptu „nove knjižnice“ označavaju knjižnicu kao „mjesto“, zajednički javni urbani prostor, prostor za susret, nadahnuće, koncentraciju, učenje i razmišljanje te pristup knjizi, Internetu i bilo kojoj drugoj vrsti građe ili medija koje knjižnica posjeduje ili im osigurava pristup. Koolhaasova arhitektura na tom tragu vidi knjižnicu kao novu atrakciju i važan arhitektonski orijentir u urbanom okruženju. S druge pak strane, moguće je utvrditi da se nove knjižnične zgrade, ne trude „izmisliti“ ili modernizirati tradicionalnu ustanovu; samo uslugu „pakiraju“ na novi način (usp. Library space, 2009: 11–12).

Da bi se izgradila knjižnica prilagođena korisnicima, knjižničari trebaju pratiti kako pojedinci zapravo koriste knjižnicu. Drugim riječima, da bi se oblikovala knjižnica čiji prostor i dizajn odgovaraju njezinoj svrsi i očekivanom korištenju, knjižnica mora komunicirati s javnošću, sa svojim stvarnim i potencijalnim korisnicima te na temelju dobivenih povratnih informacija osmišljavati, oblikovati i nuditi usluge koje su funkcionalno raspoređene unutar knjižničkog prostora i njegova okoliša (usp. Lushington, Libraries designed, 2002; Edwards, Libraries and learning, 2002). Lawson (**The Language of space**, 2001) i Worpole (Contemporary library, 2013) ističu da knjižnični prostor ne smije zbunjivati korisnike o svojoj namjeni i funkciji. Knjižnična zgrada, naime, mora jasno ukazivati na ponašanja i aktivnosti koje se u njoj mogu odvijati.

U knjizi *Characteristics of the 21st-century library: Expert perspective* (Obilježja knjižnice 21. stoljeća: motrište stručnjaka) A. Litzenberger (2016) navodi do kojih je sve promjena došlo i na što se obraća posebna pažnja kada se radi o knjižnicama digitalnog doba: od toga da se radi o smanjivanju fizičkog prostora za smještaj građe; povećanoj

udobnosti i raznolikim prostorima za individualni i kolaborativan rad; udobnim, fleksibilnim i modularnim prostorima za učenje; bežičnoj povezanosti i omogućenom udaljenom pristupu knjižničnoj građi i uslugama putem interneta do integriranih usluga koje podržavaju tzv. ozbiljne, znanstvene i obrazovne potrebe korisnika, kao i njihove potrebe za prostorom za predah i osvježenje. Uz to, netradicionalni knjižnični odjeli poput službi za potporu nastavi, znanstvenom i stručnom radu, savjetovališta za studente, specijalizirani odjeli i usluge za prirodne, tehnološke, inženjerske i matematičke znanosti (engl. *Science, Technology, Engineering, and Mathematics – STEM*), razvijanje vještina pisanja i govorenja, kao i službe tehničke podrške, često se smještaju u visokoškolske knjižnice, kako bi se studentima pružile „sve usluge na jednom mjestu“. U narodnim knjižnicama, pak, građanima se uz većinu navedenih službi za potporu korisnicima nude i savjetodavne usluge vezane za njihovu potrebu za stručnom pomoći pri traženju posla, zdravstvenih usluga i slično. Školske knjižnice u svojim prostorima osiguravaju osnaživanje veze između nastavnika i knjižničara s ciljem provedbe programa koji potiču informacijsku i medijsku pismenost te zanimanje učenika za sudjelovanje u onim tematskim cjelinama u kojima prepoznaju svoje potencijale, razvijaju vlastitu kreativnost, ovladavaju vještinama komuniciranja itd. Specijalne knjižnice nastoje prostor iskoristiti kao oslonac izravnom komuniciranju sa stručnjacima kojima nude svoje usluge u uvjetima kada je sve više znanstvenika i stručnjaka, koristeći izravan pristup bazama podataka i izvorima u otvorenom pristupu, sklono „zaobići“ knjižnicu. Pritom nude niz edukativnih radionica (skupnih ili individualnih) na kojima svoje korisnike obučavaju o tome kako prepoznati vrijedne izvore, kako citirati i slično. Naposljetku, nacionalne knjižnice izrastaju u intelektualne svjetionike ukazujući na bogatstvo kulturne baštine koju su uspjele sačuvati (i dalje čuvaju!) kroz brojne izložbe u fizičnom ili mrežnom prostoru, omogućavajući brz pristup građi u svom fondu ili pak međuknjižničnom posudbom, digitalizacijom na zahtjev, izgradnjom, obradom i arhiviranjem digitalnih i digitaliziranih zbirki te nabavom najsuvremenije tehnologije i opreme.

Prilikom planiranja knjižničnih zgrada potrebno je također promišljati na koji će se način u skoroj i daljoj budućnosti knjižnični prostori koristiti. Uobičajeni standard iz sredine 20. stoljeća da se planiranje čvrsto temelji na predviđanjima za sljedećih 50 godina, postupno se sveo na dvadesetak godina jer je prevladalo mišljenje da se sve zgrade planiraju i grade na temelju određenih nagađanja i predviđanja, a da su sva predviđanja

uglavnom pogrešna. Ili, kako je to navedeno u dokumentu britanskog Združenog komiteta za informacijske sustave (engl. *Joint Information Systems Committee – JISC*) "(N)e možete biti sigurni da će se neki prostori koristiti. Vi samo stvarate priliku da se neke stvari dogode." (JISC, *Designing spaces*, 2006: 13). Sličnog je stava bio i Dahlgren (*A Practical means*, 2009: 127–143) koji je smatrao da u rastućoj ponudi usluga koje se brzo mijenjaju, možda nije moguće ponuditi pouzdane projekcije, čak i za dvadeset godina.

Tehnologija značajno utječe na problematiku predviđanja potreba i budućeg korištenja knjižnica na dva načina. Prvo, tehnologija je smještena kao dio inventara vezano uz predviđene usluge koje moraju biti smještene u knjižnici. Na primjer, knjižnica može odrediti da treba osigurati prostor za 30 računalnih terminala za javnu upotrebu, pa se shodno tome određuje prikladna veličina prostora za tu opremu. Drugo, tehnologija je prilagođena svojim zadaćama u okviru drugih knjižničnih i informacijskih mreža. Na primjer, knjižnica može odlučiti da neće više trebati čuvati zadnja izdanja časopisa ili ocjenke radove u papirnom formatu jer su određeni naslovi postali dostupni elektroničkim putem ili su pohranjeni u institucijskim ili nacionalnim repozitorijima, pa će smanjen broj naslova proizvesti manju potrebu za prostorom.

Drugim riječima, evolucija odnosa unutar prostora knjižnične zgrade ukazuje na bitne promjene koje su se događale posljednjih pedesetak godina. Model iz 20. stoljeća temelji se na odnosu 50 % prostora za zbirke i po 25 % prostora za osoblje i usluge, uključujući smještaj korisnika. Model iz 21. stoljeća mijenja te odnose na način da se 75 % prostora odnosi na korisnike i usluge, a po 10 – 15 % na zbirke i osoblje (Blackburn i Brubaker, *Collaborating for*, 2019: 10). Dakle, suvremeni arhitektonski trendovi naglašavaju pristup usredotočen na ljude. Planiranje novog knjižničnog prostora u svojoj biti vezano je za ljude, ili preciznije, vezano je za stvaranje prostora u kojemu ljudi mogu učinkovito koristiti zbirke knjižnične građe, informacijske tehnologije i usluge. Ljudi su ti koji oblikuju knjižnice, ljudi su ti koji pružaju usluge i ljudi su ti koji te usluge koriste. Iznad svega, korisnik treba biti u središtu sveukupnog procesa. Kao što Dowlin (*The Library as place*, 2001) potvrđuje da magičnost knjižnica proizlazi iz povezivanja umova, za očekivati je da uspješne knjižnične zgrade u 21. stoljeću omoguće da se ta povezivanja dogode.

Paradoksalno, jedna od nekoliko izvjesnosti pri planiranju novih knjižnica već je spomenuta gotovo zajamčena neizvjesnost o budućoj upotrebi, pogotovo u vezi s

informacijskom tehnologijom, novim organizacijskim strukturama te očekivanjima i ponašanjima korisnika. Upravo je radi toga važno postići visok stupanj fleksibilnosti unutar zgrade, tako da se namjena prostora lako može promijeniti s najmanjim mogućim naporom već samim razmještajem namještaja, polica i opreme, na primjer (usp. MacDonald, *The Ten Commandments*, 2006: 4). Mnoge se knjižnice stoga udaljavaju od fiksnog, teškog namještaja prema modularnim, lako pokretnim dizajnima. To omogućava brzu prenamjenu i prilagodbu prostora za različite svrhe, kao što je prijelaz iz tihog područja za učenje u mjesto za javna događanja ili prostore za kreativno stvaranje. D-Tech International pritom naglašava da se trend prema fleksibilnim prostorima ne odnosi samo na fizičku prilagodljivost, već i na stvaranje okruženja koje se može razvijati s promjenjivim društvenim potrebama i tehnološkim napretkom [D-Tech, 2023].

ARUP-ova studija o budućnosti knjižnica (*Future libraries*, 2020) polazi od ideje da su knjižnice u fazi znakovitih promjena, kako u odnosu na ulogu unutar sklopa društvene infrastrukture, tako i u odnosu na raznovrsnost usluga i mogućnosti koje nude, osiguravajući suradničke i raznolike prostore. U lokalnim zajednicama one postaju središta („hubs“) za obrazovanje, zdravlje, posao zabavu i druženje. Kao treći (životni) prostor koji omogućava susretanje i druženje (Oldenburg 1999) te posjeduje obilježja javnog, sigurnog i demokratskog prostora, podrazumijevajući pritom osjećaj pripadanja, knjižnice potiču ljude da se vrate u fizičke prostore knjižnica u kojima se nalaze kafići, besplatan *WiFi* i računalna oprema, kao i prostor za kreativne stvaralačke aktivnosti, posebni odjeli za djecu, mlade i slično. Uključujući u svoje poslovanje mrežne izvore, društvene medije, zajedničko okupljanje izvora, rad s mnoštvom (engl. *crowdsourcing*) i pokretne usluge, knjižnice mijenjaju način na koji se knjižničnim zbirkama i uslugama pristupa i kako se koriste. No u izvješću se ističe da čak ni u razvijenim zemljama ne prolaze sve knjižnice kroz tu promjenu neophodnu da bi preživjele i bile uspješne u budućnosti (ARUP, *Future libraries*, 2020).

Neovisno o tome koliko je dobar knjižnični fond, koliko je uspješno tehnologija integrirana u poslovanje i upravljanje knjižnice, kojim je sve kompetencijama ovladalo knjižnično osoblje i koliko su inovativne ponuđene usluge, problematična zgrada zasigurno umanjuje poruku koja se nastoji prenijeti odnosno uslugu koja se želi ponuditi. Kao što je jedno britansko istraživanje pokazalo: značajnu prepreku korištenju knjižnica

predstavlja oronula knjižnična zgrada te neadekvatan i zapušten knjižnični prostor (usp. Jones, *Getting it right*, 2006).

U takvim okolnostima, suvremena knjižnična arhitektura izuzetno je važna, a utjecaj arhitekta na zgradu od ključne je važnosti. Posebno su osjetljive situacije koje traže od knjižničara da prihvate prilagodbu kojeg drugog prostora (često se radi o zgradama baštinske vrijednosti), a od arhitekta ne samo pridržavanje konzervatorsko-restauratorskih propisa, već i originalnost u iznalaženju optimalnog rješenja za smještaj suvremenih službi i usluga u nenamjenske prostore. Knjižničari svoja viđenja temelje na funkcionalnim zahtjevima, ali i na odabiru rješenja kojemu arhitekti pristupaju iz dva, vrlo različita smjera:

- Jedan je proizvesti zgradu koja stoji sama za sebe, koja je ravnodušna prema svom okruženju i nema vizualni dijalog s eksterijerom.
- Drugi se temelji na transparentnosti, odnosu interijera i eksterijera te velikim pristupnim površinama, pri čemu je dominantna značajka interijera jasan pogled na različite prostore, a knjižnica, kao društveni prostor ima poslanje da privuče što veći broj korisnika (Romero, *Renovating historic buildings*, 2007: 173).

Neosporno je također da je izgradnja knjižnica kao jedan od vidova ulaganja zajednice za zajednicu rezultat nekoliko povoljnih čimbenika:

- poboljšanih ekonomskih uvjeta (sve do ekonomske krize s konca prvog desetljeća 21. stoljeća, a zatim i pandemijske krize te nestabilnih političkih prilika);
- prepoznate potrebe za zamjenom starih zgrada koje se više ne mogu nositi sa svojim zadaćama, a smatraju se kulturnom i industrijskom baštinom pa ih je potrebno preurediti da postanu svrsishodne i do određene mjere samoodržive;
- sve veće svijesti o tome da su knjižnice zajedničko dobro zajednice, s pomoću kojeg se ta zajednica sustavno gradi i osnažuje;
- promjene političkih situacija koje mogu voditi prema uključivanju onih osoba, bezobzira na političku opredijeljenost, koje su vizionari, odnosno nalaze svoje osobno poslanje u tijesnoj vezi s dobrobiti kojom mogu pridonijeti svojoj zajednici;
- kompetentnih i odlučnih ravnatelja knjižnica;
- podrške zajednice i dokazane kvalitete knjižničnih usluga;
- potrebe jačanja inkluzivnosti kako bi se stanovništvo osjetilo jednakovrijedno i dobrodošlo (pridošlice, nacionalne manjine, osobe s invaliditetom i slično), pri čemu su knjižnice prepoznate kao idealna uporišta za takve programe;

- potrebe jačanja (samo)održivosti, pronalaženja odgovarajućih odgovora na izazove klimatskih promjena i slično, pri čemu knjižnice nude niz programa i usluga (usp. Library design for the 21st century, 2019; Aparac-Jelušić i Faletar, 2025. u tisku).

4. Novi trendovi u knjižničarstvu i knjižničnoj arhitekturi

Sve to upućuje na potrebu praćenja života zajednice na svim razinama njezina razvoja, ne samo u području kulture, kao što je to u ranijim razdobljima prevladavalo, već i na prepoznavanje njihova mogućeg doprinosa ukupnom razvoju društva. Od knjižničara to zahtijeva snažnije uključivanje u društvene tijekove, nego što je to gotovo do nedavno bio slučaj, osobito u domaćim okolnostima. Time se ujedno otvara prostor za kritičko knjižničarstvo koje u prvi plan stavlja ulogu knjižnice s motrišta njezina doprinosa općem dobru i društvenoj pravednosti suprotstavljenu merkantilistički orijentiranim drugim ponuditeljima informacijskih usluga.

Pa ipak, u tom kontekstu valja istaknuti da je u svakoj raspravi vezanoj za planiranje i izgradnju knjižničnih zgrada i uključivanja knjižničara u život zajednice nezaobilazno pitanje financiranja. Dakako, uvijek je složen put do pribavljanja sredstava za novu knjižničnu zgradu ili proširenje odnosno adaptaciju postojeće. Odlučnost gradskih ili sveučilišnih uprava, školskih odbora, vlade pojedine države ili pak uprave poduzeća da društvenim i/ili privatnim sredstvima financiraju novu knjižnicu, nesumnjivo je važna za početne korake. Uz to, sredstva iz drugih izvora, poput na primjer, europskih fondova ili privatnih zaklada te dobar marketinški program kojim se osigurava sudjelovanje uglednih osoba iz javnog života u projektu, pridonose sigurnosti „zatvaranja financijske konstrukcije“, čime se ubrzavaju i olakšavaju daljnji koraci. Pritom ne treba zaboraviti na visinu početnih ulaganja u infrastrukturu te trendove kojima se u organizaciju i poslovanje knjižnica uvode nove tehnologije i umjetna inteligencija kao zamjena za rastuće troškove povezane s osobljem: samouslužne mogućnosti, logičan raspored i dobro označavanje, čime se potiče samostalno korištenje knjižnice. Takvi pristupi također utječu na planiranje i dizajn.

Neki od izazova s kojima se susreću knjižnice (često) je forsirano dijeljenje prostora s nekom drugom ustanovom ili useljenje u zgradu koja nije namjenski građena za knjižnicu. Prenamjena zgrade koja je imala drugu funkciju u knjižnični prostor često zahtijeva više ulaganja (i vremena), nego izgradnja nove knjižnice (Vidanec i Faletar

Tanacković, Adaptirane knjižnične zgrade, 2016), iako se obično smatra upravo suprotno. Slično, čini se da je velik dio interesa za zajedničko dijeljenje zgrade s knjižnicom generiran nadom da će se uštedjeti novac, a ne poboljšati knjižnične usluge, što je sasvim pogrešan pristup. Vrlo često takvi poticaji dolaze od ljudi koji nisu knjižničari ni korisnici knjižnica te iz njihova nerazumijevanja knjižničnih zadaća (i prostora koji moraju omogućiti ostvarivanje knjižničnih funkcija i zadaća) prozlaže problemi koje je potom teško razriješiti. Na primjer, sveučilišne knjižnice mogu biti dovedene u situaciju da se u njihov prostor useljava rektorat ili pak neka sveučilišna služba koja nema nikakva dodira s knjižničnim poslanjem. Narodne knjižnice mogu biti smještene u tuđim zgradama (primjerice stambenim zgradama ili gradskim upravama) ili pak spojene s drugim knjižnicama s kojima ne dijele iste ciljeve, građu ili korisnike.

Dijeljenje prostora može imati prednosti (na primjer, intenzivnije korištenje skupih i nedovoljno iskorištenih objekata; izgradnja različitih prostora za javne usluge u neposrednoj blizini jednih drugima što dovodi do veće svijesti javnosti o dostupnim uslugama, pogodnijeg pristupa ili istovremenog korištenja niza različitih usluga od strane članova iste obitelji te učinkovito korištenje ograničenih dostupnih područja gradnje velike gustoće), ali i niz nedostataka (na primjer, zajedničke zgrade često nisu namijenjene poboljšanju usluga, već smanjenju troškova, a smanjenje troškova često uključuje uštedu novca smanjenjem kvalitete usluga; u mnogim zajedničkim zgradama knjižnice se suočavaju s ozbiljnim sigurnosnim problemima; školske knjižnice mogu biti dovedene u situaciju da matična škola nije spremna dopustiti pristup javnosti; otežane uvjete rada pri diobi prostora s drugim ustanovama, odnosno njihovim protokolima; loše dizajnirane zgrade opće namjene u kojima nije predviđeno odvajanje zvukova i mirisa; neodgovarajuća visina stropova i nedovoljna jačina podovne strukture i sl.) (usp. Schlipf, Huberty i Moorman, *The Practical handbook*, 2024: 327–328). U svakom slučaju, moguće je primijetiti da su najuspješniji zajednički prostori i adaptirane zgrade rezultat pokušaja da se unaprijede službe i usluge knjižnice (i druge ustanove s kojom dijeli zajednički prostor), a ne ušteda novca.

Jedan od važnijih izazova suvremene knjižnične arhitekture zasigurno je i osiguravanje fizičke pristupačnosti svih knjižničnih prostora (uključujući i one namijenjene knjižničnom osoblju) i opreme. U svojim se nastojanjima za ostvarivanje što bolje fizičke pristupačnosti i funkcionalnosti knjižničnog prostora, knjižnice trebaju

prvenstveno pridržavati važeće zakonske regulative, kao što su, primjerice, *Tehnički propis o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti* (Tehnički propis, 2023).

U skladu sa sve osvještenijim pristupom javnosti prema očuvanju lokalnih prirodnih resursa, Američko knjižnično udruženje (American Library Association – ALA) još je 2019. proglasilo održivost jednom od ključnih vrijednosti knjižničarske profesije (usp. Resolution, 2019), ističući da su istinski održive samo one organizacije ili zajednice koje utjelovljuju ekološki prihvatljive, ekonomski izvedive i društveno pravedne prakse. (ALA, Find the library, 2019). U skladu s time, IFLA-ina Sekcija za okoliš, održivost i knjižnice (engl. *Environment, Sustainability and Libraries Section - ENSULIB*) revidirala je 2022. godine definiciju zelenih knjižnica protumačivši ih kao knjižnice koje vode računa o okolišnoj, ekonomskoj i društvenoj održivosti te čiji su okolišni ciljevi i programi usklađeni s UN-ovim ciljevima održivog razvoja, Pariškim sporazumom o klimatskim promjenama i drugim certifikatima i programima iz ovog područja. Na tom tragu knjižnice diljem svijeta pokušavaju svoje poslovanje učiniti što više ekološki prihvatljivim te preuzimaju inicijativu u obrazovanju i upoznavanju svojih zajednica s konceptom održivosti, u teorijskom i praktičnom smislu (usp. ALA, Find the library, 2109; ALA, Sustainability in libraries, 2022: 3). Mnoge knjižnice, pritom, primjenjuju tehnologije zelene gradnje, kao što su solarni paneli, energetske učinkovite rasvjete i održivi HVAC sustavi, kako bi smanjile svoj ugljični otisak. Usvajaju također ekološki prihvatljive prakse u svojim svakodnevnim operacijama, uključujući digitalne politike za smanjenje upotrebe papira i implementaciju programa recikliranja.

Na koncu, treba spomenuti da o ponovno otkrivenoj važnosti fizičkog knjižničnog prostora govori i najnoviji IFLA-in izvještaj o trendovima u knjižnicama iz 2024. godine u kojem se upozorava na važnu ulogu knjižničnog (fizičkog i digitalnog) prostora u suvremenom društvu u kojem društvena isključenost i usamljenost predstavljaju sve veći problem (IFLA Trend Report 2024, 2024). U takvom društvu knjižnice, koje omogućavaju međugeneracijske susrete, razmjenu iskustava i ostvarivanje osjećaja povezanosti i pripadanja, ponovno su prepoznate kao važne društvene ustanove u svojim lokalnim zajednicama.

5. Zaključna razmišljanja

U ovom radu nismo se osvrtnale na povijesna tumačenja pojedinih arhitektonskih pristupa knjižničnim zgradama, već smo nastojale ponuditi pregled najvažnijih suvremenih pristupa i trendova. Najnovije razdoblje razvoja knjižnične arhitekture, u kojemu sve više dolazi do izražaja moć tehnologije, ali i briga za okoliš i korisnike (sa svim njihovim značajkama, potrebama i očekivanjima), obilježeno je značajnijim iskoracima, kako u odnosu na promjene u knjižničnoj organizaciji i poslovanju te njihovim društvenim zadaćama, tako i u odnosu na arhitektonski jezik. Za razliku od modela s konca 20. stoljeća koji su jasno definirali prostore unutar knjižnične zgrade i koji su zahtijevali da se korisnici ponašaju na unaprijed zadan način, danas se razvijaju modeli knjižničnih zgrada bez prepreka, tzv. difuzna odnosno 'plutajuća' arhitektura koja zrcali potrebu za slobodom kretanja tijekom raznih aktivnosti. Unatoč značajnom utjecaju tehnologije na organizaciju suvremenog društva i prostora općenito, te razumijevanje promjena koje je donijelo tzv. digitalno doba, u knjižničnim se prostorima i dalje nastoje negovati 'društvenosti' s jedne strane (kroz planiranje knjižničnog prostora koji mora funkcionirati kao mjesto susreta odnosno treći prostor) te osiguravanje izdvojenih prostora za kontemplaciju i stvaranje novog znanja s druge strane.

Za kraj, mogli bismo ustvrditi da su kao dominantna konceptualna načela djelovanja knjižnice i arhitektonskih rješenja za njezin smještaj općeprihvaćena načela multifunkcionalnosti i raznovrsnosti prostora, udobnosti, kompaktnost, otvorenosti, fleksibilnosti, jednostavnosti, usklađenosti s prirodnim i urbanim okruženjem, arhitektonska cjelovitost zgrade i njezina interijera te načelo tumačenja njezinih konstrukcijskih, ekonomskih i eksploatacijskih obilježja kroz pokazatelje dobivene postupcima vrednovanja. Također, sve se više zagovara stajalište po kojemu nije dovoljno ponuditi privlačne, kvalitetne i inovativne knjižnične prostore nego je temeljno uporište za procjenu vrijednosti knjižnične zgrade to kako su je korisnici prihvatili, kako se njome služe i koliko se ugodno u njoj osjećaju.

Dakle, moguće je zaključiti da će, između ostalog, opstojnost knjižnice u društvu i nadalje biti izravno vezana za prostore u koje je smještena i u kojima se ostvaruje susret knjižnične građe i izvora informacija, korisnika i stručnog osoblja u privlačnim, funkcionalnim, udobnim i ugodnim, ali i pristupačnim i sigurnim prostorima.

Literatura

- ALA – American Library Association. 2019. *Find the library at your place: ALA 2019 Impact Report*. Pristupljeno: 10. 1. 2025.
<https://www.ala.org/sites/default/files/aboutala/content/2019-ALA-Impact-Report-ac.pdf>
- ALA – American Library Association. 2022. „Sustainability in libraries: a briefing.” Pristupljeno: 10. 1. 2025.
https://www.ala.org/sites/default/files/aboutala/content/SustainabilityInLibraries_Briefing_Financial_April2022.pdf
- Aparac-Jelušić, Tatjana i Sanjica Faletar Tanacković. 2020. *Knjižnična arhitektura: prostor, kultura, identitet*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Aparac-Jelušić, Tatjana i Sanjica Faletar. 2025 (u tisku). *Osnove planiranja, izgradnje i uređenja knjižničnih zgrada*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- ARUP. 2020. „Future libraries.” Pristupljeno: 10. 10. 2023.
<https://www.arup.com/insights/future-libraries-what-could-they-be/>
- Blackburn, J. i K. Brubaker. 2019. „Collaborating for a Successful Master Plan: Art of Science?” U *Library Design for the 21st Century: Collaborative Strategies to Ensure Success*, uredili D. Koen i T. Engel Lesneski, 7–24. Berlin; Boston: De Gruyter; Saur.
- Ceranić, Ana. 1981. *Uputstvo o unutrašnjem uređenju biblioteka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- Dahlgren, A. C. 2007. „A Practical means of estimating library space needs.” U *IFLA Library Building Guidelines*, uredili K. Latimer i H. Niegaard, 127–143. München: Saur.
- Dahlgren, A. C. 2009. *Public library space needs: a planning outline*. Madison, Wisconsin: Wisconsin Department of Public Instruction.
- D-Tech International. 2023. „Library Technology Trends for 2024.” Pristupljeno: 8. 12. 2024. <https://d-techinternational.com/2023/12/library-technology-trends-2024/>
- Dowlin, K. E. 2001. „The Library as place: challenges in the digital age.” U *Libraries as places: buildings for the 21st century*, uredila M. F. Bisbrouck, 11–37. München: K. G. Saur.
- Edwards, B. 2002. *Libraries and learning resource centres*. 2nd ed. Amsterdam ; London: Architectural Press.
- Hoyt, R. G. i M. Vanburen. 1959. *Le bâtiment d'une petite bibliothèque publique*. Paris: UNESCO.
- IFLA. 2024. *Trend Report 2024: facing the future of information with confidence*. Authors: Dezuanni, M., K. Osman and International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Pristupljeno: 10. 1. 2025. <https://repository.ifla.org/items/ae4dfcc0-8def-4318-8c4c-7f0507d15609>
- JISC. 2006. *Designing spaces for effective learning: a guide to 21st century learning space design*. London: JISC.
- Jochumsen, H., C. Hvenegaard Rasmussen i D. Skot-Hansen. 2012. „The Four spaces: a new model for the public library.” *New Library World* 113, no. 11/12: 586–597.

Jones, D. J. 2006. „Getting it right: strategies for successful public library building projects.” *APLIS* 19, no. 3: 100–112.

Library design for the 21st century: collaborative strategies to ensure success. 2019. Uredili D. Koen i T. Engel Lesneski. Berlin ; München: De Gruyter Saur.

Korže-Strajnar, Ančka, Darja Mrevlje-Polak i Igor Skulj. 1984. *Prostorsko oblikovanje splošno izobraževalnih knjižnic*. Ljubljana: NUK.

Lawson, B. 2001. *The Language of space*. London: Architectural Press.
Libraries as places: buildings for the 21st century: proceedings of the Thirteenth Seminar of IFLA's Library Buildings and Equipment Section together with IFLA's Public Libraries Section, Paris, France, 28 July – 1 August 2003. 2004. Uredili Bisbrouck M.-F. et al. München: K. G. Saur.

Library space: inspiration for buildings and design. 2009. Uredili H. Niegaard, J. Lauridsen i K. Schulz. [Copenhagen]: Danish Library Association

Litzenberger, A. 2016. „Characteristics of the 21st-century library.” *Expert Perspective*, no. 11. Pristupljeno: 10. 1. 2025.
https://www.academia.edu/35885231/Characteristics_of_the_21st_century_library

Lushington, N. 2002. *Libraries designed for users: a 21st century guide*. New York [et al?]: Neal-Schuman.

McDonald, A. C. 2006. „The Ten Commandments revisited: the qualities of good library space.” *Liber Quarterly* 16, no. 2.
https://www.researchgate.net/publication/27710736_The_Ten_Commandments_revisited_the_Qualities_of_Good_Library_Space

Metkalf, K. D. 1965. *Planning academic and research library buildings*. Mc Graw Hill Book Company.

Novljan, Silva, Robert Protokar i Rajko Slokar. 2001. *Premišljeno načrtovanje knjižnične zgradbe* / William W. Sannwald. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Oldenburg, R. 1999. *The Great Good Place: Cafés, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons and Other Hangouts at the Heart of a Community*. Philadelphia: Da Capo Press.

Perlić, Zlata i Marko Orešković. 1952. *Biblioteke i njihovo uređenje*. Zagreb: Školska knjiga.

Romero, S. 2007. „Renovating historic buildings.” U *IFLA Library Building Guidelines: Developments & Reflections*, uredili K. Latimer i H. Niegaard, 219–228. München: Saur.

Sannwald, W. W. 1996. *Checklist of library building design considerations*. 3. izdanje. Chicago: American Library Association.

Schlipf, F., J. Huberty i J. A. Moorman. 2024. *The Practical handbook of library architecture: creating building spaces that work*. 2. izdanje. London: Facet Publishing.

Tehnički propis o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti. Narodne novine 12, 356. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_02_12_237.html

Thompson, G. 1973. Predgovor *Planning and design of library buildings*. London: Architectural Press.

Vidanec, S. i S. Faletar Tanacković. 2016. „Adaptirane knjižnične zgrade: s posebnim osvrtom na pregled stanja u narodnim knjižnicama u Osječko-baranjskoj županiji.” U *Ogledi o informacijskim znanostima: zbornik u čast Tatjane Aparac-Jelušić*, uredile S. Faletar Tanacković i M. Dragija Ivanović, 65–92. Osijek ; Zadar: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Sveučilište u Zadru.

Vitruvije. 1999. *Deset knjiga o arhitekturi. = De architectura libri decem*. Preveli M. Lopac i V. Bedenko. Zagreb: Golden marketing: Institut građevinarstva Hrvatske.

Worpole, K. 2013. *Contemporary library architecture: a planning and design guide*. London ; New York: Routledge.